

โครงสร้างและกระบวนการธรรมในพระไตรปิฎก: ความขัดแย้งบางประการ*

Structure and Process of Dhamma in the Tipitaka: Some Contradictions

มนตรี วิวาทสุข

Montree Wiwasukh

มหาวิทยาลัยบูรพา

Burapha University, Thailand

E-mail: montree_jnu@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโครงสร้างและกระบวนการธรรมในพระไตรปิฎกคือ หลักอิทธิบาท วิสุทธิ มรรค และปฏิจจสมุปบาท เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก และการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายคือ ผู้ทรงคุณวุฒิ 9 รูป/คน วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า ทศนะของผู้ทรงคุณวุฒิแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ 1) เห็นด้วย 2) เห็นด้วยบางส่วน 3) ไม่เห็นด้วย และ 4) ไม่แน่ใจ โดยภาพรวมผู้ทรงคุณวุฒิเห็นว่าโครงสร้างและกระบวนการของวิสุทธิ มรรค และปฏิจจสมุปบาทสนับสนุนโครงสร้างและกระบวนการของหลักอิทธิบาทแบบเอกเทศหรือแนวนอน และคัดค้านแบบสัมพันธ์หรือแนวตั้ง ต่างแต่หลักมรรคถูกมองว่าทั้งสนับสนุนและคัดค้าน ทำให้มรรคมีแนวอธิบายมากที่สุดถึง 8 วิธี ในขณะที่วิสุทธิมี 5 วิธี และปฏิจจสมุปบาทมี 4 วิธี นอกจากนี้ยังแบ่งการอธิบายออกเป็น 2 ระดับ คือ โลภียะ และโลกุตตระ ด้วยข้อนี้แสดงให้เห็นว่าหากขาดประสบการณ์ทางจิตที่เหมือนกันการตีความหลักธรรมย่อมแตกต่างกันอย่างแน่นอน

คำสำคัญ: พระไตรปิฎก; อิทธิบาท; มรรค

Abstract

The objective of this research was to study the opinions of experts on the structure and process of the Dhamma in the Tipitaka i.e. Iddhipada, Visuddhi, Magga and Paticcasamuppada. Using the qualitative research method, the data was collected by

*ได้รับบทความ: 16 ตุลาคม 2564; แก้ไขบทความ: 17 มีนาคม 2565; ตอปรับตีพิมพ์: 30 มีนาคม 2565

Received: October 16, 2021; Revised: March 17, 2022; Accepted: March 30, 2022

interviewing nine key informant, qualified monks/laymen; and was analyzed by content analysis.

The results showed that: the views of the experts were divided into 4 groups: 1) agree, 2) partially agree, 3) disagree, and 4) Not sure. Overall, the experts agreed that the structure and process of Visuddhi, Magga and Patikkasamuppada supported the structure and process of individual or horizontal Iddhipada principle, and opposed the relative or vertical one. Exceptionally, the Magga principle was viewed as both supportive and opposing. Thus, the Magga has the most explanatory 8 methods, while the Visuddhi and Patikkasamuppada each has 5 and 4. It was also divided into two levels of explanation, namely Loka (mundane) and Lokuttara (supramundane). It showed that without the same spiritual experience, the interpretations of the Buddha's teaching were different for sure.

Keywords: Tipitaka; Iddhipada; Magga

1. บทนำ

อิทธิบาท แปลว่า คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ หรือคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มีข้อธรรมจำนวน 4 ข้อ ได้แก่ 1) ฉันทะ ความพอใจ 2) วิริยะ ความเพียร 3) จิตตะ ความคิดมุ่งไป 4) วิมังสา ความไตร่ตรอง เป็นหลักธรรมที่สำคัญเพราะเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ (โพธิปักขิยธรรม) เกื้อกูลแก่การตรัสรู้ (อภิญาณะเสถียรธรรม) หรือธรรมที่เกื้อหนุนแก่อริยมรรค (มรรคภาวนา) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554) เนื่องจาก

เป็นหลักธรรมที่สำคัญจึงมีการกล่าวถึงอย่างแพร่หลาย ซึ่งสามารถสรุปได้เป็น 2 แบบคือ แบบสัมพันธ์และแบบเอกเทศ โดยแต่ละแบบมีโครงสร้างและกระบวนการธรรม (มนตริ วิวาท์สุข, 2556) ดังนี้

1. แบบสัมพันธ์หรือการอธิบายแบบแนวตั้ง อธิบายว่า อิทธิบาทเริ่มต้นจากฉันทะ เมื่อมีฉันทะแล้วก็มีวิริยะ เมื่อมีวิริยะแล้วก็มีจิตตะ เมื่อมีจิตตะแล้วก็มีวิมังสา และเมื่อมีครบทั้ง 4 ข้อแล้วก็จะทำให้ประสบความสำเร็จในเรื่องนั้นๆ เขียนเป็นแผนภาพได้ดังนี้

ฉันทะ → วิริยะ → จิตตะ → วิมังสา = บาท → อิทธิ

ภาพที่ 1 โครงสร้างและกระบวนการของหลักอิทธิบาทแบบสัมพันธ์หรือแบบแนวตั้ง
ที่มา: ปรับ (เฉพาะชื่อ) จากมนตริ วิวาท์สุข (2556)

2. แบบเอกเทศหรือการอธิบายแบบ
แนวนอน อธิบายว่า อิทธิบาทไม่ต้องเริ่มต้นจาก
ฉันทะ แต่เริ่มต้นจากข้อใดก็ได้ และทุกข้อจะทำให้
เกิดสมาธิที่ประกอบด้วยลักษณะความมุ่งมั่น
แน่วแนใน 4 ด้าน แบ่งเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายลบและ
ฝ่ายบวก ความมุ่งมั่นแน่วแนในฝ่ายลบมี 2 ข้อ

ได้แก่ 1) ป้องกันไม่ให้เกิดขึ้น และ 2) ปราบปราม
ให้ลดน้อยจนหมดสิ้นไป ซึ่งสิ่งที่เป็นอุปสรรค
ขัดขวางความสำเร็จฝ่ายบวก มี 2 ข้อ ได้แก่ 1)
สร้างสรรค์ให้เกิดขึ้น และ 2) ส่งเสริมให้คงอยู่และ
เพิ่มพูนยิ่งขึ้นซึ่งปัจจัยเงื่อนไขแห่งความสำเร็จ
เขียนเป็นแผนภาพได้ดังนี้

ฉันทะ ➡	สมาธิ =	ฉันทสมาธิ + ปธานสังขาร =	บาท ➡	อิทธิ
วิริยะ ➡	สมาธิ =	วิริยสมาธิ + ปธานสังขาร =	บาท ➡	อิทธิ
จิตตะ ➡	สมาธิ =	จิตตสมาธิ + ปธานสังขาร =	บาท ➡	อิทธิ
วิมังสา ➡	สมาธิ =	วิมังสาสมาธิ + ปธานสังขาร =	บาท ➡	อิทธิ

ภาพที่ 2 โครงสร้างและกระบวนการของหลักอิทธิบาทแบบเอกเทศหรือแบบแนวนอน
ที่มา: ปรับ (เฉพาะชื่อ) จากมนตรี วิวาทสุข (2556)

จากภาพที่ 2 มนตรี วิวาทสุข (2556)
อธิบายกระบวนการว่ามี 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1)
อิทธิบาทแต่ละข้อเป็นข้อปฏิบัติที่ทำให้เกิดสมาธิ
2) สมาธิเกิดจากอิทธิบาทข้อใด ก็มีชื่อเรียกตาม
อิทธิบาทข้อนั้น 3) สมาธิเหล่านี้เกิดควบคู่ไปด้วย
กันกับปธานสังขาร (ความมุ่งมั่นแน่วแน) และ 4)
สมาธิปธานสังขาร นำไปสู่ผลสำเร็จที่เป็นจุดหมาย
ของสมาธิ

การอธิบายทั้งสองแบบข้างต้นนั้น แบบที่ 1
ไม่ปรากฏในพระไตรปิฎก แต่ถูกนำเสนออย่าง
แพร่หลาย ส่วนแบบที่ 2 มีปรากฏในพระไตรปิฎก
แต่ถูกนำเสนออย่างมาก โดยหลักฐานจาก
พระไตรปิฎกมีดังนี้

“...ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุอาศัยฉันทะแล้ว
ได้สมาธิ ได้จิตเตกัคคตา (สภาวะที่จิตมีอารมณ์
เดียว) นี้เรียกว่า ฉันทสมาธิเธอสร้างฉันทะ พยายาม

ปรารภความเพียร ประคองจิต 1) มุ่งมั่นเพื่อ
ป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น
2) มุ่งมั่นเพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว
3) มุ่งมั่นเพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น
4) มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ไม่เลือนหาย ภิกษุทั้งหลาย
ไฟบุลย์ เจริญเต็มแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว
เหล่านี้เรียกว่า ปธานสังขารฉันทะนี้ ฉันทสมาธินี้
และปธานสังขารเหล่านี้ ดังพรรณนามาฉะนี้ นี้เรียกว่า
อิทธิบาทที่ประกอบด้วย ฉันทสมาธิปธานสังขาร

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุอาศัยวิริยะแล้วได้
สมาธิ ได้จิตเตกัคคตา นี้เรียกว่า วิริยสมาธิ...ภิกษุ
ทั้งหลาย ถ้าภิกษุอาศัยจิตแล้วได้สมาธิ ได้จิตเต
กัคคตา นี้เรียกว่า จิตตสมาธิ... ภิกษุทั้งหลาย
ถ้าภิกษุอาศัยวิมังสาแล้วได้สมาธิ ได้จิตเตกัคคตา
นี้เรียกว่า วิมังสาสมาธิ...” (มหาวิทยาลัยมหาจุฬ
าลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จากปรากฏการณ์การอธิบายหลักอิทธิบาทในประเทศไทยข้างต้นทำให้มนตรี วิวาท์สุข ได้ตั้งเป็นข้อสังเกตว่าน่าจะเกิดวิกฤตเกี่ยวกับการศึกษาและความสมสมัยของหลักธรรมในพระไตรปิฎก ดังนั้น จึงได้ทำการวิจัยเรื่องศึกษาวิเคราะห์การอธิบายอิทธิบาทแบบสัมพันธ์และแบบเอกเทศ และเผยแพร่เป็นบทความวิจัย 2 ชิ้น ได้แก่ 1) ศึกษาวิเคราะห์การอธิบายอิทธิบาทแบบสัมพันธ์และแบบเอกเทศ (มนตรี วิวาท์สุข, 2556) และ 2) ความสำเร็จตามหลักอิทธิบาท (มนตรี วิวาท์สุข, 2560, หน้า 13-35)

อย่างไรก็ตาม ด้วยข้อจำกัดของพื้นที่ตามรูปแบบของวารสารทำให้เสนอผลการวิจัยได้ในบางประเด็นเท่านั้น จึงทำให้บทความทั้งสองชิ้นนั้นยังไม่ได้กล่าวถึงโครงสร้างและกระบวนการของวิสุทธิ มรรค และปฏิจจสมุปบาท ที่มนตรี วิวาท์สุข ได้ยกขึ้นมาสนับสนุนโครงสร้างและกระบวนการของหลักอิทธิบาทแบบเอกเทศ/แนวนอน และคัดค้านโครงสร้างและกระบวนการของหลักอิทธิบาทแบบสัมพันธ์/แนวตั้ง โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ ดังนั้น บทความนี้จึงจะนำเสนอทัศนะของผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อย้ำความถูกต้องและเสริมความเข้าใจในการนำหลักอิทธิบาทไปใช้ได้อย่างถูกต้องตามแนวการอธิบายในพระไตรปิฎกต่อไปว่าเป็นอย่างไร

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาโครงสร้างและกระบวนการของหลักอิทธิบาท วิสุทธิ มรรค และปฏิจจสมุปบาท

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารหลักคือพระไตรปิฎก และสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ ซึ่งเป็นกระบวนการเดียวกันกับงานวิจัยเรื่องศึกษาวิเคราะห์การอธิบายอิทธิบาทแบบสัมพันธ์และแบบเอกเทศ โดยผู้วิจัยคนเดียวกันนี้ ต่างแต่ในการเผยแพร่ผลงานวิจัยก่อนหน้ามุ่งเสนอรูปแบบหรือโมเดลของหลักอิทธิบาทแบบสัมพันธ์/แนวตั้งและแบบเอกเทศ/แนวนอน (มนตรี วิวาท์สุข, 2556) และความสำเร็จตามหลักอิทธิบาท (มนตรี วิวาท์สุข, 2560, หน้า 13-35) ส่วนในที่นี้มุ่งเสนอความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิที่มีต่อโครงสร้างและกระบวนการของหลักมรรค วิสุทธิ และปฏิจจสมุปบาทว่าสนับสนุนหรือคัดค้านโครงสร้างและกระบวนการของหลักอิทธิบาทหรือไม่ อย่างไร โดยมีกระบวนการวิจัยดังนี้ 1) กลุ่มเป้าหมายจำนวน 9 คน มีคุณวุฒิระดับปริญญาเอกด้านพระพุทธศาสนา เปรียญธรรม 9 ประโยค และหรือดำรงตำแหน่งทางวิชาการอย่างน้อยระดับรองศาสตราจารย์ แบ่งเป็นบรรพชิต 3 รูป และคฤหัสถ์ 6 คน 2) เครื่องมือการวิจัยคือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกผ่านการประเมิน โดยผู้ทรงคุณวุฒิ 3 คน 3) การเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก 4) การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและเชิงโครงสร้าง

4. สรุปผลการวิจัย

จากการเก็บข้อมูลจากพระไตรปิฎกพบโครงสร้างและกระบวนการของหลักวิสุทธิ มรรค

และปฏิจจสมุปบาท ดังนี้

1. โครงสร้างและกระบวนการของหลักวิสุทธิ ดังนี้ 1) ความหมาย วิสุทธิ หมายถึง ความหมดจดความบริสุทธิ์ที่สูงขึ้นไปเป็นขั้นๆ ธรรมที่ชำระสัตว์ให้บริสุทธิ์ ยังไตรสิกขาให้บริบูรณ์เป็นขั้นๆ ไปโดยลำดับ จนบรรลุจุดหมายคือนิพพาน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554) 2) จำนวนข้อธรรม มี 7 ข้อ ได้แก่ ความหมดจดแห่งศีล

จิต ทิฐิ ญาณข้ามพ้นความสงสัย ญาณที่รู้เห็นว่าเป็นทางหรือมิใช่ทาง ญาณอันรู้เห็นทางดำเนินและญาณทัศนะ โดยแปลมาจากภาษาบาลีดังนี้ สีลวิสุทธิ จิตตวิสุทธิ ทิฐิวินิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ และญาณทัสสนวิสุทธิ 3) กระบวนการ เป็นปัจจัยส่งต่อกันขึ้นไปเพื่อบรรลุจุดหมาย ดุจรถ 7 ผลัดส่งต่อกันให้บุคคลถึงที่หมาย 4) โครงสร้าง ดังภาพที่ 3

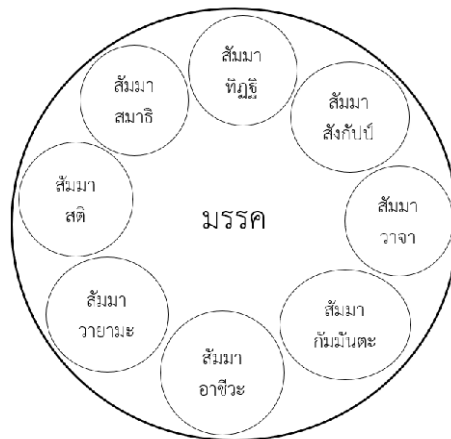
ภาพที่ 3 โครงสร้างของวิสุทธิ

หลักฐานจากพระไตรปิฎก

“... สีลวิสุทธิมีจิตตวิสุทธิเป็นเป้าหมาย จิตตวิสุทธิมีทิฐิวินิสุทธิเป็นเป้าหมาย ทิฐิวินิสุทธิมีกังขาวิตรณวิสุทธิเป็นเป้าหมาย กังขาวิตรณวิสุทธิมีมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิเป็นเป้าหมาย มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิมีปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิเป็นเป้าหมาย ปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิมีญาณทัสสนวิสุทธิเป็นเป้าหมาย ญาณทัสสนวิสุทธิมีอนุปาทาปริณิพพานเป็นเป้าหมาย ...” (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

2. โครงสร้างและกระบวนการของหลักมรรค ดังนี้ 1) ความหมาย มรรค หรืออัฐังคิกมรรค เรียกเต็มว่า อริยอัฐังคิกมรรค แปลว่า ทางมีองค์

แปดประการอันประเสริฐ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554) 2) จำนวนองค์ธรรม มี 8 ประการ (ใช้คำว่า “องค์” (factor) ไม่ใช่คำว่า “ข้อ” (item) เพราะหากแยกออกเป็นข้อเมื่อใด เมื่อนั้นไม่ใช่มรรค (แต่เป็นสิกขามี 3 ข้อ เรียกกันโดยทั่วไปว่า “ไตรสิกขา” คือ ศีล สมาธิ ปัญญา) ได้แก่ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การเจรจาชอบ การกระทำชอบ การเลี้ยงชีพชอบ ความพยายามชอบ ความระลึกรู้ชอบ และความตั้งจิตมั่นชอบ โดยแปลจากภาษาบาลี ดังนี้ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมาภิมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ 3) กระบวนการ องค์ธรรมทั้ง 8 ประการ รวมกันเป็นหนึ่ง 4) โครงสร้าง ดังภาพที่ 4

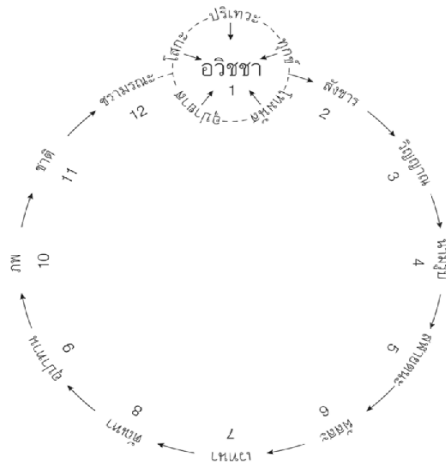
ภาพที่ 4 โครงสร้างของหลักมรรค

หลักฐานจากพระไตรปิฎก

“...ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจเป็น
 อย่างเป็นคือ อริยมรรคมีองค์ 8 นั้นนั่นแล ได้แก่
 1) สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบ 2) สัมมาสังกัปป ดำริชอบ
 3) สัมมาวาจา เจรจาชอบ 4) สัมมากัมมันตะ
 กระทำชอบ 5) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ 6) สัมมา
 วายามะ พยายามชอบ 7) สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ
 8) สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ...” (มหาวิทยาลัยมหา
 จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

3. โครงสร้างและกระบวนการธรรมของหลัก
 ปฏิจสุมุปาบท ดังนี้ 1) ความหมาย ปฏิจสุมุปาบท
 หมายถึง การเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลาย

เพราะอาศัยกันธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นพร้อมการ
 ที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันๆ จึงเกิดขึ้น (พระพรหม
 คุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2554) 2) จำนวนข้อ
 ธรรม มี 12 ข้อ ได้แก่ 1) อวิชชา ความไม่รู้ 2)
 สังขาร สภาพที่ปรุงแต่ง 3) วิญญาณ ความรู้แจ้ง
 อารมณ์ 4) นามรูป นามและรูป 5) สฬายตนะ
 อายตนะภายใน 6 ประการ 6) ผัสสะ ความกระทบ
 7) เวทนา ความเสวยอารมณ์ 8) ตัณหา ความ
 ทะยานอยาก 9) อุปาทาน ความยึดมั่น 10) ภพ
 ภาวะชีวิต 11) ชาติ ความเกิด 12) ชรามรณะ ความ
 แก่และความตาย 3) กระบวนการธรรม สิ่งหนึ่งเป็นเหตุ
 ให้อีกสิ่งหนึ่งเกิดขึ้น 4) โครงสร้าง ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 โครงสร้างของหลักปฏิจจสมุปบาท
ที่มา: พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2555)

หลักฐานจากพระไตรปิฎก

“...เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัย จึงมีชรา มरणะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส เป็นอันว่ากองทุกข์ทั้งมวลนั้นย่อมเกิด ด้วยประการฉะนี้...” (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จากโครงสร้างและกระบวนการธรรมของหลักวิสุทธิ มรรค และปฏิจจสมุปบาท เห็นได้ว่ามีลักษณะเฉพาะตน ในขณะที่หลักวิสุทธิมีข้อธรรม 7 ข้อ ข้อที่ 1 ส่งต่อไปข้อที่ 2 จนกระทั่งไปถึงข้อที่

7 จะส่งต่อไปสู่निพพาน ผู้บรรลุแล้วไม่วนกลับมาอีก ต่างจากหลักของปฏิจจสมุปบาทเริ่มจากอวิชชา ส่งต่อเรื่อยไปจนทำให้เกิดทุกข์และเมื่อเกิดทุกข์แล้วหากมีอวิชชาอีกก็จะทำให้เกิดทุกข์อีกวนอยู่เช่นนั้นไม่รู้จบ กล่าวเฉพาะโครงสร้างและกระบวนการธรรมจะเห็นว่าข้อธรรมข้อหนึ่งนำไปสู่ข้อธรรมอีกข้อหนึ่ง ซึ่งต่างจากหลักอิทธิบาทที่ไม่มีส่วนใดที่ระบุว่าฉันจะมีวิริยะเป็นเป้าหมายเหมือนหลักวิสุทธิ และไม่มีส่วนใดระบุว่าฉันจะเป็นปัจจัยให้เกิดวิริยะเหมือนหลักปฏิจจสมุปบาท ดังนั้น การอธิบายหลักอิทธิบาทแบบที่ 1 จึงเป็นไปได้โดยอักษรหรือหลักฐานจากพระไตรปิฎก

นอกจากนี้ การอธิบายหลักอิทธิบาทแบบที่ 1 นิยมกล่าวว่าเมื่อมีอิทธิบาทครบแล้วก็จะนำไปสู่ความสำเร็จ การอธิบายเช่นนี้ก็จะไปสอดคล้องกับมรรคที่ต้องมีองค์แปดครบจึงจะเป็นมรรค แต่ก็จัดการอธิบายเกินหลักฐานเพราะไม่มีส่วนใด

ระบุว่าอิทธิบาทต้องประกอบด้วยองค์สี่ ในขณะที่มรรคมีระบุไว้ชัดเจนว่าประกอบด้วยองค์แปด ไม่ใช่มรรคแปด ภาษาที่ใช้กล่าวถึงมรรคอยู่ในรูปเอกพจน์ คือ “อัฐังคิโก มัคโค” แปลว่า มรรคประกอบด้วยองค์แปด ส่วนภาษาที่ใช้เรียกอิทธิบาทอยู่ในรูปพหูพจน์ “จิตตาโร อิทธิปาทา” แปลว่าอิทธิบาท 4 ประการ

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ โครงสร้างและกระบวนการของหลักอิทธิบาทจึงเป็นแบบที่ 2 คือ แบบเอกเทศหรือแนวนอน โดยมีโครงสร้างและกระบวนการของหลักวิสุทธิ มรรค และปฏิจจสมุปบาท สนับสนุนการอธิบาย ในงานวิจัยนี้ จะนำโครงสร้างและกระบวนการที่ได้จากพระไตรปิฎกนี้ไปสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิต่อไปว่าเห็นด้วยหรือไม่อย่างไร

เมื่อกล่าวโดยหลักฐานตามตัวอักษรที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ผู้ทรงคุณวุฒีย่อมจะเห็นด้วยว่าโครงสร้างและกระบวนการของหลักวิสุทธิ มรรค และปฏิจจสมุปบาท สนับสนุนการอธิบายอิทธิบาทแบบเอกเทศ/แนวนอน และคัดค้านแบบสัมพันธ์/แนวตั้ง แต่ในการอธิบายความหมายหลักธรรมในพระไตรปิฎกไม่ได้มีเฉพาะการอธิบายโดยตัวอักษรที่เรียกว่าอธิบายโดยพยัญชนะเท่านั้น แต่ยังมีการอธิบายแบบอื่นด้วยโดยอาศัยการตีความ เรียกว่า อรรถปริวรรตศาสตร์ (Hermeneutics) ซึ่งเป็นทฤษฎีและวิธีวิทยาว่าด้วยการตีความภาษา โดยแบ่งภาษาออกเป็น 2 ระดับ คือ ภาษาสามัญที่สื่อความหมายและปฏิบัติได้ในชีวิต และภาษาอุดมคติ ที่เป็นเกณฑ์มาตรฐานสมบูรณ์แบบอยู่ในโลกแห่งความคิดหรือทฤษฎี ภาษาสองระดับ

สะท้อนว่าความจริงก็มี 2 ระดับด้วย คือ ความจริงระดับสมมติที่แต่ละสังคมกำหนด และความจริงระดับปรมาตม์ที่หมายถึงสัจตถะเดิมแท้มีอยู่จริง และรองรับความจริงขั้นสมมติ เนื่องด้วยภาษามี 2 ระดับ ความจริงก็มี 2 ระดับ ส่งผลให้การตีความก็มี 2 แบบด้วยคือ แบบประยุกต์ ที่ต้องคำนึงถึงบริบททางสังคมร่วมสมัยของภาษานั้น และแบบทฤษฎี ที่ให้ความสำคัญกับตัวบทและความลงรอยกันของตัวบทเอง (Schleiermacher, 1998) โดยการตีความที่ไม่นำประสบการณ์ของตนมาขยายความ เรียกว่าการตีความเชิงภววิทยา (Ontological) ส่วนการตีความอีกแบบหนึ่งเรียกว่าการตีความเชิงวิพากษ์ (Critical) ที่มุ่งตั้งคำถามต่อสิ่งที่เห็นโดยไม่ด่วนเชื่อตามจนกว่าจะพบว่ามีความสมเหตุสมผล (Mallery, Hurwitz & Duffy, 1986) การตีความทั้งสองนี้พยายามกำจัดอคติส่วนตัวออกไป ในขณะที่เดียวกันก็มีการตีความที่ยอมรับความเห็นส่วนบุคคลด้วย ทำให้สรุปเป็นการตีความได้ 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มที่เห็นว่า ความหมายสมบูรณ์อยู่ที่ผู้สื่อสาร การตีความจึงจำเป็นต้องคำนึงถึงเจตนารมณ์ของผู้สื่อสาร เป็นสำคัญ เช่น กรณีของพระพุทธศาสนา คือนิพพานเป็นเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้า 2) กลุ่มที่เห็นว่า ความหมายสมบูรณ์อยู่ที่คัมภีร์ โดยตระหนักว่าคัมภีร์มีความสมบูรณ์ในตัว ซึ่งในที่นี้ได้แก่พระไตรปิฎก และ 3) กลุ่มที่เห็นว่า ความหมายสมบูรณ์อยู่ที่ผู้อ่าน ถือว่าความเข้าใจเป็นเรื่องส่วนบุคคล แตกต่างกันไป และล้วนมีความถูกต้องตามมุมมองของตน ซึ่งได้แก่ความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ ส่วนการตีความคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนานั้นมีองค์ประกอบด้านบริบทเพิ่มขึ้นมาจากทฤษฎี

การตีความทางตะวันตก ทำให้มีองค์ประกอบ 4 ประการคือ ผู้สื่อความ คัมภีร์ ผู้อ่าน และบริบททางสังคม ซึ่งต้องตั้งอยู่บนความสมนัย (Coherence) และสหนัย (Correspondence) ระหว่างอรรถะ (Meaning) และพยัญชนะ (Letter) กล่าวคือ การตีความนั้นต้องเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ไม่ขัดกันระหว่างความหมายและ ลายลักษณ์อักษร (ปฐมุตม์ บุญศรีตัน, 2550) เนื่องจากในบทความวิจัยนี้ไม่ได้กล่าวถึงบริบททางสังคมจึงคงเหลือแนวทางในการตีความสามแบบซึ่งจะใช้เป็นแนวในการสัมภาษณ์และอภิปรายความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิต่อไป

จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิพบว่า

มีทัศนะ 4 กลุ่ม ได้แก่ 1) เห็นด้วย 2) เห็นด้วยบางส่วน/เห็นด้วยอย่างมีเงื่อนไข 3) ไม่เห็นด้วย และ 4) ไม่แน่ใจ/เสนอเป็นอย่างอื่น ของฝ่ายที่สนับสนุนและฝ่ายที่คัดค้านรวมเป็นแนวทางการอธิบาย 8 วิธี โดยภาพรวมทัศนะเห็นด้วยว่า โครงสร้างและกระบวนการธรรมของวิสุทธิ และปฏิจกสุปปาสน์สนับสนุนโครงสร้างและกระบวนการของหลักอิทธิบาทแบบเอกเทศ/แนวนอน และคัดค้านแบบสัมพันธ์/แนวตั้ง นำแปลกใจที่หลักมรรคถูกมองว่าเป็นทั้งสนับสนุนและคัดค้านโครงสร้างและกระบวนการเดียวกัน ทำให้มรรคมีแนวอธิบายมากที่สุดถึง 8 วิธี ในขณะที่วิสุทธิมี 5 วิธี และปฏิจกสุปปาสน์มี 4 วิธี ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 หลักธรรมตัวอย่างที่สนับสนุนและคัดค้านโครงสร้างของหลักอิทธิบาท

หลักธรรม	สนับสนุน					คัดค้าน				
	โครงสร้างของหลักอิทธิบาทแบบเอกเทศ/แนวนอน					โครงสร้างของหลักอิทธิบาทแบบสัมพันธ์/แนวตั้ง				
	เห็นด้วย	เห็นด้วยบางส่วน/เห็นด้วยอย่างมีเงื่อนไข	ไม่เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ/เสนอเป็นอย่างอื่น		เห็นด้วย	เห็นด้วยบางส่วน/เห็นด้วยอย่างมีเงื่อนไข	ไม่เห็นด้วย	ไม่แน่ใจ/เสนอเป็นอย่างอื่น	
วิสุทธิ	/	/	-	/	/	/	/	-	-	
มรรค	/	/	/	/	/	/	/	/	/	
ปฏิจกสุปปาสน์	/	/	-	-	/	-	-	-	/	

จากตารางข้างต้นมีรายละเอียดดังนี้

1. โครงสร้างและกระบวนการของหลักวิสุทธิ ความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิต่อคำถามว่า โครงสร้างและกระบวนการของหลักวิสุทธิ

1.1 สนับสนุนโครงสร้างกระบวนการอิทธิบาทแบบเอกเทศ/แนวนอนหรือไม่ อย่างไร คำตอบแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้ 1) เห็นด้วยเพราะวิสุทธิจะเกิดตามลำดับ แต่คำอธิบายอิทธิบาท 4

ไม่ได้อธิบายเรียงเป็นลำดับ แต่ถ้าตีความเป็นอย่างอื่นก็ไม่ได้สนับสนุนมากถึงขนาดคัดค้านไม่ได้ อนึ่ง วิสุทธิเป็นบาทฐานสู่ปัญญาสิกขาต้องเป็นชุดแยกไม่ได้ ศีลต้องบริสุทธ์ทุกด้านก่อนจึงจะนำไปสู่วิสุทธิข้ออื่นและแต่ละข้อเกิดขึ้นเป็นเอกเทศไม่ได้ 2) เห็นด้วยเป็นบางส่วนหรือเห็นด้วยโดยมีเงื่อนไขเพราะอิทธิบาทคล้ายกับมรรคคือ ศีล สมาธิ ปัญญาเกิดเรียงต่อเนื่องกัน เมื่อแรกจะแยกปฏิบัติศีลก่อนก็ได้ แต่ในที่สุดก็รวมกัน 3) ไม่แน่ใจและ/หรือเสนอเป็นอย่างอื่น เพราะอาจเทียบไม่ได้กับมรรคโดยสัมพันธ์กับพฤติกรรม ฉันทะ-วิมังสา สอดคล้องกับการทำงานให้สำเร็จ แม้จะเห็นด้วยกับการอ้างพุทธพจน์แบบแยกองค์แต่เหมาะกับการทำสมาธิมากกว่าแม้ว่าโดยภาษาจะไม่แสดงไว้เหมือนมรรคก็ตาม โดยเนื้อหาและหลักการ น่าจะเป็นองค์ธรรมแยกไม่ได้

1.2 คัดค้านโครงสร้างกระบวนธรรมอิทธิบาทแบบสัมพันธ์/แนวตั้งหรือไม่ อย่างไร คำตอบแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้ 1) เห็นด้วยเพราะคำอธิบายอิทธิบาท 4 ไม่ได้แสดงแบบเรียงลำดับอย่างวิสุทธิ แต่ไม่เห็นด้วยทั้งหมดเพราะยังสามารถตีความแบบอื่นได้ด้วย 2) เห็นด้วยเป็นบางส่วนหรือเห็นด้วยโดยมีเงื่อนไข เพราะหลักธรรมไม่คัดค้านกันโดยสมบูรณ์และน่าจะมีจุดเชื่อมโยงกันได้

2. โครงสร้างและกระบวนธรรมของหลักมรรค ความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิต่อคำถามว่าโครงสร้างและกระบวนธรรมของหลักมรรค

2.1 สนับสนุนโครงสร้างกระบวนธรรมอิทธิบาทแบบเอกเทศ/แนวนอนหรือไม่ อย่างไร คำตอบแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้ 1) เห็นด้วยเพราะ

มรรคเป็นองค์ประกอบของมัชฌิมาปฏิปทาต้องอธิบายแบบแนวตั้งให้ครบเพราะไปสัมพันธ์กับไตรสิกขา หากมีสิกขาเพียงข้อใดข้อหนึ่งจะไม่ทำให้บรรลุธรรม ดังนั้น องค์แปดของมรรคต้องรวมเป็นหนึ่งจึงจะเป็นมรรค แต่อิทธิบาทไม่ใช่องค์ประกอบที่ต้องรวมกันทั้งหมดจึงจะเป็นอิทธิบาท นอกจากนี้ยังถูกต้องโดยพยัญชนะด้วย 2) เห็นด้วยเป็นบางส่วนหรือเห็นด้วยโดยมีเงื่อนไขเพราะการตีความหมายของคำว่าอริยมรรคมีองค์ 8 ตรงข้ามกับอิทธิบาท 4 ไม่จำเป็นต้องแสดงว่า อิทธิบาท 4 ต้องเกิดขึ้นอย่างเอกเทศเสมอไป อิทธิบาท 4 อาจเกิดอย่างสัมพันธ์กันไปก็ได้ การใช้คำว่าอิทธิบาท 4 เป็นพหูพจน์ตีความได้ว่าอิทธิบาทมี 4 ข้อ ไม่จำเป็นต้องเกิดครบทั้ง 4 อย่างจึงจะนำไปสู่ความสำเร็จเสมอไป อย่างมรรคมีองค์ 8 เท่านั้น ตามหลักฐานนี้ อิทธิบาท 4 จึงอาจเกิดเอกเทศก็ได้ หรือเกิดหลายอย่างหรือเกิดครบทั้ง 4 ก็ได้ นอกจากนี้ หากอาศัยภาษาเป็นหลักอาจจะถูกในแนวหนึ่ง แต่จะเป็นฐานสังเกตที่สมบูรณ์ไม่ได้ เพราะมีหลักธรรมอื่น เช่น อริยสัจคือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค เป็นแนวนอนแต่ต้องเข้าใจทั้งหมด ในแง่ตัวหนังสือใช้ได้ แต่โดยสภาวะอาจจะไม่ครอบคลุม ดังนั้น ต้องไปหาจุดเชื่อมโยงในแนวนอน 3) ไม่เห็นด้วยเพราะโดยสภาวะ มรรคจะเกิดพร้อมกันในมรรคจิตเท่านั้น แต่ในขณะที่บำเพ็ญไม่เกิดพร้อมกัน เรียกว่า บุพภาคมรรค คือ มรรคเบื้องต้นส่วนใหญ่จะเกิด 5 ตัว ยกเว้น 3, 4, 5 4) ไม่แน่ใจและ/หรือเสนอเป็นอย่างอื่นเพราะจุดประสงค์ที่แท้จริง พระพุทธเจ้าต้องการปฏิบัติให้ครบเพราะถ้าไม่ครบจะได้เพียงส่วนหนึ่งขององค์ธรรมซึ่งยังไม่ใช่องค์ธรรม

2.2 คัดค้านโครงสร้างกระบวนธรรม
อิทธิบาทแบบสัมพันธ์/แนวตั้งหรือไม่ อย่างไร
แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้ 1) เห็นด้วย เพราะความ
หมายโดยพยัญชนะถูกต้อง แต่ตามสภาวะหรือ
บริบทต้องแปลอีกรูปแบบหนึ่ง เพราะอิทธิบาทต้อง
เกิดพร้อมกัน กังวลใจว่าจะทำให้เข้าใจผิดเพราะได้
แต่คำแปลแต่ไม่ได้ความหมายจึงเข้าใจไม่ได้ 2) เห็น
ด้วยเป็นบางส่วนหรือเห็นด้วยโดยมีเงื่อนไขเพราะ
การใช้คำที่ต่างกันไม่ได้คัดค้านการเป็นกระบวน
ธรรมแบบสัมพันธ์อย่างเด็ดขาด ความต่างดังกล่าว
เพียงแต่แสดงว่าอิทธิบาท 4 ไม่ต้องเกิดครบและไม่
ต้องทำงานพร้อมกันแล้วจึงจะนำไปสู่ความสำเร็จ
กล่าวอีกอย่างคือ หลักฐานดังกล่าวพอจะมีน้ำหนัก
อยู่บ้างในการใช้คัดค้านโครงสร้างแบบสัมพันธ์
แต่ไม่มากพอที่จะคัดค้านอย่างเด็ดขาดสิ้นเชิง อนึ่ง
เมื่อกล่าวโดยรวม โพรบิกขิยธรรมทั้งหมดแตกออก
ไปจากมรรคมีองค์ 8 ในเบื้องต้นที่ยังไม่เป็นมรรค
สมังคี แยกกันทำงาน สติปัฏฐาน 4 ก็คือสัมมาสติ
ดังนั้น เมื่อยังไม่สำเร็จสนับสนุนแนวนอน เมื่อจะ
สำเร็จสนับสนุนแนวแนวตั้ง เพราะทั้งหมดรวมลง
ในมรรค 3) ไม่เห็นด้วยเพราะไม่ได้คัดค้านแบบ
แนวตั้งเนื่องจากหลักการของมรรค ท่านแสดงขึ้น
มาเพื่อให้เว้นจากที่สุตโตทั้ง 2 ข้าง ในระดับ
โลกิยะเริ่มจากโลกิยะสมาธิ แต่มรรคเป็นระดับ
โลกุตตระ ทั้งนี้ มรรคในระดับโลกิยะแยกได้ แม้ไม่
ได้มีในคัมภีร์แต่ก็เป็นที่รู้กันว่ายังไม่ถึงความหมาย
ที่แท้จริงของมรรค เช่น สัมมาธิริ ะดับโลกิยะ
เป็นชนิดสัมพันธ์ได้แต่ระดับโลกุตตระต้องรวมกัน
เป็นหนึ่ง ดังนั้น เมื่อบรรลุมรรคก็เท่ากับได้องค์
ประกอบ 8 ครบ ดังนั้น ในระดับโลกิยะจึงสนับสนุน

อิทธิบาทแบบแนวตั้ง 4) ไม่แน่ใจและ/หรือเสนอ
เป็นอย่างอื่นเพราะอาจเทียบไม่ได้กับมรรค
โดยสัมพันธ์กับพฤติกรรม ฉันทะ-วิมังสา สอดคล้อง
กับการทำงานให้สำเร็จ แม้จะเห็นด้วยกับการอ้าง
พุทธพจน์แบบแยกองค์แต่เหมาะกับการทำสมาธิ
มากกว่าแม้ว่าโดยภาษาจะไม่แสดงไว้เหมือนมรรค
ก็ตาม โดยเนื้อหาและหลักการ น่าจะเป็นองค์ธรรม
แยกไม่ได้

3. โครงสร้างและกระบวนธรรมของ
หลักปฏิจจสมุปบาท ความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิ
ต่อคำถามว่าโครงสร้างและกระบวนธรรมของ
หลักปฏิจจสมุปบาท

3.1 สนับสนุนโครงสร้างกระบวน
ธรรมอิทธิบาทแบบเอกเทศ/แนวนอนหรือไม่
อย่างไร คำตอบแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้ 1) เห็น
ด้วยเพราะอิทธิบาทแบบสัมพันธ์ ไม่ได้ในวิสุทธิ/
ปฏิจจสมุปบาท ส่วนอิทธิบาทแบบเอกเทศ ไม่ได้
เชิงสภาวะ แท้จริงเกิดพร้อมกัน ในแง่อิทธิธรรม
โดยเฉพาะแง่เป็นบาทไปสู่มรรคผล 2) เห็นด้วยเป็น
บางส่วนหรือเห็นด้วยโดยมีเงื่อนไขเพราะคำอธิบาย
อิทธิบาทไม่ได้แสดงความเป็นเหตุและผลไปตาม
ลำดับอย่างปฏิจจสมุปบาท แต่ไม่เห็นด้วยทั้งหมด
เพราะยังมีความเป็นไปได้ที่จะตีความคำอธิบาย
อิทธิบาทเป็นอย่างอื่น

3.2 คัดค้านโครงสร้างกระบวนธรรม
อิทธิบาทแบบสัมพันธ์/แนวตั้งหรือไม่ อย่างไร
แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้ 1) เห็นด้วยเพราะปฏิจ
จสมุปบาทเริ่มจากจุดไหนก็ได้ ที่อธิบายอยู่ในปัจจุบัน
เป็นตัวอย่างการดับทุกข์ในชีวิตปัจจุบันที่เกิดจาก
อวิชชา โดยสาระคือ สิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมีและอธิบายได้

หลายแบบ ไม่ใช่ชุดธรรมที่ต้องเกิดตามลำดับ แต่แสดงความสัมพันธ์ต่อกันและกันโดยความเป็นเหตุและผลซึ่งตัวไหนเกิดก่อนก็ได้ 2) ไม่แน่ใจและ/หรือเสนอเป็นอย่างอื่น เพราะคำสอนทุกข้อในพระพุทธศาสนาจะไม่ขัดแย้งกัน ที่ดูเหมือนต่างกัน เพราะท่านสอนหรือพูดกับบุคคลที่ต่างระดับกันหรือสิ่งแวดล้อมต่างกัน ทุกคำตอบมุ่งไปสู่เป้าหมายเดียวกัน คือ นิพพาน ดังนั้น สมมติฐานที่ว่าข้อหนึ่งขัดกับอีกข้อหนึ่งน่าจะไม่มีถูก โดยเฉพาะคำสอนทั้งหมดรวมลงในอริยสัจเหมือนรอยเท้าช้างที่รอยเท้าสัตว์ทั้งหลายรวมลงในรอยเท้าช้างได้ทั้งหมด

5. อภิปรายผลการวิจัย

ความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิสะท้อนแนวทางในการตีความคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาครบทั้ง 4 กลุ่ม สอดคล้องกับการตีความเชิงพุทธที่เสนอโดยปรุทม์ บุญศรีตัน (2550) ซึ่งครอบคลุมการตีความแบบอรรถปริวรรตศาสตร์ของตะวันตกด้วย ได้แก่ กลุ่มที่อิงกับ 1) ตัวอักษรหรือพยัญชนะ 2) ความหมายหรือสภาวะ 3) วัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย และ 4) บริบทกลุ่มที่ 1 และ 3 จัดอยู่ในการตีความตามแนวอรรถปริวรรตศาสตร์กลุ่ม 1 และ 2 คือ การตีความที่วางอยู่บนหลักที่ว่าคัมภีร์มีความสมบูรณ์ในตัว ดังนั้น ต้องตีความตามตัวอักษร และหลักที่ว่าการตีความต้องคำนึงถึงเป้าหมายของผู้สื่อสารเป็นสำคัญ ซึ่งในที่นี้ได้แก่พระพุทธเจ้าและเป้าหมายในการแสดงธรรมของพระองค์คือนิพพาน ดังนั้น เมื่อกล่าวโดยเป้าหมายแล้วหลักธรรมทุกข้อสนับสนุนซึ่งกันและกัน และไม่คัดค้านหรือขัดแย้งกันเพราะต่างนำไปสู่นิพพานเหมือนกัน

ส่วนความเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิกลุ่มที่ 2 คืออธิบายโดยอิงกับความหมายหรือสภาวะนั้นแยกออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่อิงความหมายถือเป็นการตีความโดยยึดผู้สื่อและตัวคัมภีร์เพราะความหมายต้องไม่เกินเจตนารมณ์ของผู้สื่อและคัมภีร์ ส่วนการอิงสภาวะควรจะจัดเข้าในการตีกลุ่มที่ 3 เพราะเป็นการตีความที่ขึ้นอยู่กับความเข้าใจของผู้ตีความเอง โดยเฉพาะเมื่ออ้างสภาวะของหลักธรรมเหล่านั้นย่อมแสดงให้เห็นว่าหมายถึงประสบการณ์ส่วนตัวของผู้ตีความเอง ซึ่งอาจจะเหมือนหรือต่างจากเจตนารมณ์ของผู้สื่อสารและคัมภีร์ก็ได้

ข้อที่น่าสังเกตที่สุดคือหลักของมรรค เพราะผู้ทรงคุณวุฒิเห็นว่าทั้งสนับสนุนและคัดค้านโครงสร้างและกระบวนการของอิทธิบาท ซึ่งไม่น่าจะเป็นไปได้ เพราะการสนับสนุนและคัดค้านเป็นสองสิ่งตรงกันข้าม ดังนั้น เมื่อสนับสนุนแล้วก็ย่อมไม่คัดค้าน และเมื่อคัดค้านแล้วก็ย่อมไม่สนับสนุน อย่างไรก็ตาม เหตุผลที่ผู้ทรงคุณวุฒิให้ไว้คือระดับของมรรค ซึ่งแบ่งเป็นโลกียะและโลกุตระ โดยอธิบายว่า มรรคจะเกิดโดยมีองค์ประกอบทั้งแปดครบก็ต่อเมื่อเป็นระดับโลกุตระเท่านั้น เรียกว่า มรรคจิต ส่วนในระดับโลกียะ มรรคแยกออกเป็น 3 ส่วน คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเกิดแยกกันและเป็นปัจจัยต่อกัน การอธิบายเช่นนี้ถือเป็นการอธิบายกลุ่มที่ 4 คืออิงบริบทซึ่งไม่มีในแนวทางการตีความคัมภีร์ของตะวันตก

ข้อมูลทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า การอธิบายโครงสร้างและกระบวนการของอิทธิบาทจัดแบบใหม่ได้ 3 มิติ คือ อธิบายโดยอิง 1) พยัญชนะหรือความหมาย 2) ประสบการณ์และสภาวะ 3) โลภะ

หรือโลกุตตระ โดยนัยนี้ เมื่อจะอธิบายโครงสร้าง และกระบวนการของอิทธิบาทแบบเอกเทศ/แนวนอน สามารถยกหลักของวิสุทธิ มรรค และ ปฏิจจสมุปบาทมาสนับสนุนได้ทุกมิติ ส่วนการ อธิบายโดยอิงมิติโลกียะและโลกุตตระสามารถ ยกหลักของมรรคเท่านั้นมาสนับสนุน

6. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

คณะสงฆ์หรือผู้มีส่วนในการจัดการ ศึกษาพระไตรปิฎก ควรส่งเสริมให้มีการศึกษา พระไตรปิฎกอย่างจริงจัง โดยมุ่งนำเสนอการ อธิบายหลักธรรมตามแนวพระไตรปิฎกก่อนและ นำเสนอแบบประยุกต์ในภายหลัง เพื่อป้องกัน ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนซึ่งจะทำให้หลักธรรม ของพระพุทธเจ้าคับแคบและไม่สามารถพิสูจน์ได้ อย่างเป็นสากล

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรทำการวิจัยเชิงปริมาณเพื่อยืนยัน ความเป็นไปได้ของหลักอิทธิบาท 2 แบบ และชี้ให้ เห็นในเชิงสถิติว่าผู้ที่ประสบความสำเร็จในการทำงาน

ใช้หลักอิทธิบาทแบบสัมพันธ์/แนวตั้งหรือแบบ เอกเทศ/แนวนอน

3. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

การนำอิทธิบาทไปใช้ในการงาน แบ่งเป็น 2 ระดับคือ ระดับโลกียะ หมายถึง ของผู้ที่มีอิทธิบาทยังไม่สมบูรณ์ ควรใช้อิทธิบาท แบบสัมพันธ์/แนวตั้งเพราะส่วนใหญ่ คนจะทำงาน ที่ตนชอบได้ดี และระดับโลกุตตระ หมายถึง ของผู้ที่มีอิทธิบาทสมบูรณ์แล้วและการทำงานในที่นี้ หมายถึงสมาธิ จึงจะสามารถใช้อิทธิบาทแบบ เอกเทศ/แนวนอนได้อย่างสมบูรณ์ ดังนั้น ผู้ที่ แนะนำหลักอิทธิบาทควรคำนึงถึงบริบทของ ผู้ฟังด้วย

7. องค์ความรู้ที่ได้รับ

การเข้าใจ เข้าถึงและอธิบายหลักอิทธิบาท วิสุทธิ มรรค และปฏิจจสมุปบาท มี 2 ระดับ คือ ระดับโลกียะ และโลกุตตระ และ 2 มิติ คือ มิติ ประยุกต์และสภาวะบริสุทธิ แต่ละระดับและมิติ มีความแตกต่างกัน จึงต้องเลือกใช้ให้ถูกต้อง เพื่อไม่ให้ขัดแย้งกัน ดังภาพที่ 6

ระดับ		โลกียะ	โลกุตตระ
หลักธรรม	อิทธิบาท	แบบสัมพันธ์	แบบเอกเทศ
	วิสุทธิ	รต 7 ผลัด	สถานีเป้าหมาย/นิพพาน
	มรรค	สิกขา 3 (ศีล สมาธิ ปัญญา)	มรรค 1 (8 องค์ประกอบ)
	ปฏิจจสมุปบาท	วงจรแห่งทุกข์	วงจรดับทุกข์
มิติ		การประยุกต์	สภาวะบริสุทธิ์

ภาพที่ 6 ระดับและมิติการเข้าใจ เข้าถึง และอธิบายหลักธรรม

เอกสารอ้างอิง

- ปรุตัน บุญศรีตัน. (2550). *รูปแบบการตีความคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต). พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2554). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 20). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- _____. (2555). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. (พิมพ์ครั้งที่ 32). กรุงเทพฯ: ผลิติมม์.
- มนตรี วิวิธสุข. (2556). *ศึกษาวิเคราะห์การอธิบายอิทธิบาทแบบสัมพันธ์และแบบเอกเทศ. การประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, ครั้งที่ 5 วันที่ 18-19 กรกฎาคม พ.ศ. 2556*. นครปฐม: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม.
- _____. (2560). *ความสำเร็จตามหลักอิทธิบาท. วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 25(49), 13-35.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Mallery, J., Hurwitz, R., & Duffy, G. (1986). *Hermeneutics: From Textual Explication to Computer Understanding?*. New York: Massachusetts Institute of Technology.
- Schleiermacher, F. (1998). *Hermeneutics and Criticism*. In Andrew Bowie (Ed.), *Cambridge Texts in the History of Philosophy*. New York: Cambridge University Press.